

РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 342.8:340.134:343.415(430.1+477)

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-30>

Відповідальність за злочини у сфері виборчих прав за законодавством ФРН та України: порівняльна характеристика

Колодін Д. О., Федоров В. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Академічна, 2, м. Одеса, Україна
kolodin@onua.edu.ua, pom.president@gmail.com*

Ключові слова:

*злочини у сфері виборчих прав,
кримінальна відповідальність,
охорона політичних прав, виборчі
права громадян.*

У статті здійснено порівняльний аналіз законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за злочини у сфері виборчих прав громадян в Україні та Федеративній Республіці Німеччина. Вибір тематики дослідження зумовлений актуалізацією євроінтеграційних процесів, які нині мають місце в Україні.

Автори статті здійснили порівняльно-правовий відповідних правових норм у кримінальних кодексах обох країн, а також визначили напрям удосконалення окремих норм, які закріплюють відповідальність за злочини у сфері виборчих прав громадян в Кримінальному кодексі України.

Responsibility for crimes in the area of election rights under German and Ukrainian legislation: comparative characteristics

Kolodin D. O., Fedorov V. A.

*National University «Odesa Law Academy», Academic str., 2, Odesa, Ukraine
kolodin@onua.edu.ua, pom.president@gmail.com*

Key words:

*crimes in the sphere of electoral rights,
criminal responsibility, protection
of political rights, electoral rights
of citizens.*

Democratic in form and legal in nature, the state can hardly happen without free and independent elections, it is the only legitimate means of reproduction of state authorities and local self-government. Ensuring and safeguarding voting rights and freedoms, monitoring their observance are the main tasks that the state must address during the periodic elections, which enable citizens to make independent choices about their participation without any influence, violence, threat of violence or other illegal action or not participating in elections without fear of punishment, whatever the outcome of the vote and the election results.

Thus, suffrage has a special place among other political rights of citizens. Accordingly, the protection of these rights is an important function of every state. Therefore, the experience of counteracting other countries with electoral crimes is useful for our country. Particularly interesting in this context is the experience of Germany, as a key country in the European Community.

The purpose of the article was to study the criminal law of Germany, which provides for crimes in the field of protection of citizens' suffrage. The corresponding analysis makes it possible to compare the legislation of Germany and the domestic legislation in the research area and to draw conclusions about the need for its reform.

Analyzing the current criminal law of the Federal Republic of Germany in the field of protection of electoral rights, it should be noted that the current Criminal Code of the Federal Republic of Germany does not have a special chapter, which would collect all the crimes against the electoral and other political rights of citizens, they are spread over different chapters.

Thus, the composition of crimes directed against the suffrage of citizens is contained in the Special Part of the Criminal Code together with criminal acts against the constitutional bodies (Straftaten gegen Verfassungsorgane sowie bei Wahlen und Abstimmungen – Crimes against the Constitutional and against elections and popular votes.

§ 107-108e of the Criminal Code of Germany provides rules aimed at ensuring order in elections and popular voting (referendums, plebiscites). These rules apply only to the elections to the Bundestag, the parliaments of the German Lands, the European Parliament, the People's Representations of the Communities, the unions of the communities and districts, as well as referendums nationwide. In general, these articles provide for 8 crimes in the sphere of violation of the electoral rights of citizens.

The criminal law of Ukraine, devoted to the protection of electoral rights, in its main elements is consistent with the criminal law of Germany and other foreign countries, but we can not speak about their identities, since they operate in different political and legal environment, they are based on different historically formed socio-cultural and legal traditions.

The crimes in the Criminal Code of Ukraine are formulated in more detail than in the Criminal Code of Germany. On the one hand, it helps law enforcement, but in terms of legal technology – it overburdens the regulations.

The protection of electoral and other political rights is a relatively new branch of criminal law, which is closely linked not only to the existing criminal law system in each country, but also to electoral law.

In addition, Germany is a member of the European Union, accordingly, the legislation of that country is significantly affected by EU regulatory documents. Instead, Ukraine has declared a European vector of development, but it does not always align its legislation with that of the EU.

Постановка проблеми. У Загальній декларації прав людини 1948 р., а саме в її ст. 21, йдеться про те, що «кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна знаходити своє вираження в періодичних і несфальшованих виборах, які повинні проводитися за загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [1].

Політичні права, викладені у Загальній декларації прав людини, були уточнені та конкретизовані в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [2]. У ст. 25 цього документа було проголошено право кожного громадянина «голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права під час таємного голосування і забезпечують свободу волевияв-

лення виборців». У зв'язку із цим законодавець більшості країн світу передбачає відповідальність за правопорушення та злочини у сфері реалізації громадянами своїх виборчих прав.

Зокрема, ст. 38 Конституції України передбачає, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [3].

А ст. 71 Конституції України встановлює, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення [3].

Частина 1 ст. 38 Конституції Федеративної республіки Німеччина (далі – ФРН) також передбачає, що депутати німецького Бундестагу обираються шляхом загальних, прямих, вільних, рівних і таємних виборів [4].

При цьому захист виборчих прав громадян є важливою функцією держави. У механізмі захисту виборчих прав громадян ключову роль відіграють норми, що запроваджують юридичну відповідальність за порушення таких прав.

На думку Н.Ю. Турищевої, «демократична за формою і правова за своєю суттю держава навряд чи може відбутися без вільних і незалежних виборів, є єдиним легітимним засобом відтворення органів державної влади і місцевого самоврядування. Забезпечення й охорона виборчих прав і свобод, контроль над їх дотриманням є основними завданнями, котрі повинні вирішуватися державою під час проведення періодичних виборів, які надають громадянам можливість без будь-якого впливу, насильства, погрози застосування насильства або іншої протиправної дії зробити самостійний вибір щодо своєї участі або неучасті у виборах, не побоюючись покарання, якими б не були підсумки голосування і результати виборів» [5].

Таким чином, виборчі права посідають особливе місце серед інших політичних прав громадян. Відповідно, захист цих прав є важливою функцією кожної держави. Отже, для нашої країни корисним є досвід протидії іншим країнам злочинам у сфері виборчих прав. Зокрема, цікавим у цьому контексті є досвід ФРН як ключової країни європейської спільноти.

Стан дослідження теми. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за злочини у сфері виборчих прав досліджено у роботах таких науковців-юристів, як П.П. Андрушко, Т.С. Батраченко, І.В. Берднік, С.Я. Лихова, С.В. Красноловець, М.В. Мазур, М.І. Мельник, С.А. Мозоль, С.А. Мягков, В.О. Навроцький, В.П. Осадчий, О.О. Семенюк, В.П. Тихий та ін.

Метою статті є дослідження норм кримінального законодавства ФРН, що передбачають злочини у сфері захисту виборчих прав громадян. Відповідний аналіз дає можливість порівняти законодавство ФРН і вітчизняне законодавство у досліджуваній сфері та зробити висновки щодо необхідності його реформування.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи чинне кримінальне законодавство ФРН у сфері захисту виборчих прав, слід зазначити, що у чинному Кримінальному кодексі ФРН (далі – КК ФРН) немає спеціальної глави, де були б зібрані всі склади злочинів проти виборчих та інших політичних прав громадян, вони розосереджені по різних главах.

Так, склади злочинів, які спрямовані безпосередньо проти виборчих прав громадян, містяться в Особливій частині (а саме §§ 105–108e) КК ФРН

разом зі злочинними діяннями проти конституційних органів (Straftaten gegen Verfassungsorgane sowie bei Wahlen und Abstimmungen – «Злочини проти конституційних органів, а також проти виборів і всенародних голосувань») [6].

У §§ 107–108a КК ФРН передбачено норми, спрямовані на забезпечення порядку під час проведення виборів і всенародних голосувань (референдумів, плебісцитів). Зазначені норми стосуються лише виборів до Бундестагу, парламентів німецьких земель, Європейського парламенту, у народні представництва громад, спілок громад і районів, а також референдумів у масштабах країни. Загалом зазначені статті передбачають вісім складів злочинів у сфері порушення виборчих прав громадян.

Цікаво, що чинний КК України у сфері виборчих прав кількісно містить майже стільки ж складів злочинів, скільки й КК ФРН (статті 157–160 Кримінального кодексу України [7] (далі – КК України)), проте ці склади злочинів дещо відрізняються.

Зокрема, вітчизняний кодекс передбачає такі склади злочинів проти виборчих прав громадян:

– стаття 157 КК України: «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача»;

– стаття 158 КК України: «Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців»;

– стаття 158-1 КК України: «Незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз»;

– стаття 158-2 КК України: «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму»;

– стаття 159 КК України: «Порушення таємниці голосування»;

– стаття 159-1 КК України: «Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з усеукраїнського або місцевого референдуму»;

– стаття 160 КК України: «Підкуп виборця, учасника референдуму».

Кримінальний кодекс ФРН [6], своєю чергою, містить такі склади злочинів у сфері виборчих прав:

– § 107 КК ФРН: «Перешкоджання проведенню виборів»;

– § 107a КК ФРН: «Фальсифікація результатів виборів»;

- § 107b КК ФРН: «Фальсифікація документів, що мають стосунок до виборів»;
- § 107с КК ФРН: «Порушення таємниці виборів»;
- § 108 КК ФРН: «Примус виборців»;
- § 108а КК ФРН: «Обман виборців під час здійснення виборчого права»;
- § 108b КК ФРН: «Підкуп під час здійснення виборчого права»;
- § 108е КК ФРН: «Підкуп депутатів».

Як бачимо, деякі склади злочинів сформульовано в обох кодексах майже ідентично. Утім, незважаючи на схожість формулювань вітчизняного і німецького кримінальних кодексів, склади злочинів у КК ФРН сформульовано дещо абстрактніше. Вітчизняний кодекс формулює відповідні склади злочинів максимально детально.

Відповідно до § 107 КК ФРН [6], той, хто шляхом фізичного насильства чи загрози його застосування зриває вибори чи перешкоджає їх проведенню або встановленню їхніх результатів, карається позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом, а в особливо тяжких випадках – тільки позбавленням волі на строк не менше одного року (від 1 до 15 років). Причому карається не тільки закінчений злочин, а й замах, що свідчить про те, що цей злочин розглядається як вельми серйозний (адже за німецьким законодавством карані не всі випадки замаху на злочин, а лише найбільш серйозні з них, щодо яких є спеціальна вказівка в нормі особливої частини кримінального законодавства).

Об'єктом зазначеного злочину є загальний інтерес у забезпеченні свободи демократичного волевиявлення громадян. Додатковим об'єктом злочину є індивідуальний інтерес громадянина в правильній оцінці поданого ним голосу.

Прямого відповідника зазначеної статті у КК України немає, проте склад ст. 157 КК України, серед іншого, охоплює й відповідний склад злочину, зазначений у КК ФРН: «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача».

Фальсифікацію виборів передбачено в § 107a КК ФРН [6]. Він охоплює кілька діянь, кожне з яких впливає на правильне встановлення підсумків виборів. Відповідно до частини першої цієї норми КК ФРН, позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом карається той, хто, не маючи на те права, бере участь у виборах або представляє невірні дані про результати виборів, або фальсифікує їх підсумки. Може виникнути враження про наявність у цій нормі якоїсь тавтології: важко побачити різницю між поданням невірних даних про вибори і фальсифікацією їх

підсумків. Деякі німецькі дослідники вважають, що в першому випадку йдеться про приведення фальшивих даних до закінчення голосування, а в другому – після закінчення голосування. Однак інші автори бачать різницю в способі вчинення діяння: приведення невірних даних про вибори здійснюється шляхом впливу на сам процес голосування (наприклад, видалення з урни правильно заповнених бюлетенів), а фальсифікація результатів виборів здійснюється шляхом неправильного підрахунку голосів або умисної підстановки у звіт невірних цифр¹.

Сама фальсифікація даних про вибори вбачається як у разі подання невірних, підроблених цифр про результати голосування, так і в оцінці недійсних бюлетенів як дійсних.

У ч. 2 § 107a КК ФРН передбачено діяння, яке теж може негативно вплинути на хід виборів та підведення їх підсумків. Йдеться про публікацію неправильних даних про підсумки виборів. Позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом карається особа, яка опублікувала або дозволила опублікувати такі дані.

КК ФРН спеціально виділяє склад фальсифікації передумов виборів (§ 107b). Цей злочин скоює той, хто:

- вносить у список виборців неправильні дані про себе;
- реєструє як виборця будь-яку іншу особу, про яку він знає, що ця особа не має підстав бути внесеним до списку виборців; перешкоджає реєстрації як виборця тій чи іншій особі, свідомо знаючи, що вона володіє активним виборчим правом;
- дає змогу висунути свою кандидатуру на виборах, знаючи, що в дійсності ця особа не володіє пасивним виборчим правом.

Даний злочин карається позбавленням волі на строк до шести місяців або штрафом до 180 денних ставок.

Кримінальний кодекс України натомість об'єднує зазначені склади злочини в один склад і формулює його в ст. 158 так: «Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців».

§ 107с КК ФРН передбачає порушення виборчої таємниці. Іншими словами, йдеться про спробу в порушення існуючого порядку виборів дізнатися про зміст волевиявлення того чи іншого виборця.

Ця норма КК ФРН є бланкетною, оскільки об'єктивний бік охоплених нею дій можна встановити, лише звернувшись до норм інших нормативних актів.

Стаття 159 КК України сформульована майже ідентично: «Порушення таємниці голосування».

¹ <http://www.rcoit.ru/upload/iblock/a14/38.pdf>

Перешкоджання вільному використанню виборчих прав (§ 108 КК ФРН) [6] має аналог у КК України (ст. 157) [7], але відрізняється охопленням меншої кількості дій і способів їх скоєння. За цією нормою КК ФРН (вона називається по-німецьки буквально «примус виборця») відповідає той, хто протиправно шляхом насильства, погрози, заподіяння серйозної шкоди, зловживання професійною або економічною залежністю або шляхом іншого економічного тиску примушує іншу людину голосувати або перешкоджає їй у здійсненні її виборчого права за своїм внутрішнім переконанням.

Покарання за перешкоджання вільному використанню виборчих прав – позбавлення волі на строк до п'яти років або штраф, а в особливо тяжких випадках тільки позбавлення волі на термін від одного до десяти років.

Стаття 108а КК ФРН передбачає відповідальність за обман виборців і сформульована так: «Той, хто через обман змушує когось помилитися під час голосування у змісті свого волевиявлення або не голосує чи його голосування визнане недійсним, буде покараний позбавленням волі на строк до двох років або штрафом. Замах є караним діянням».

Кримінальний кодекс України взагалі не містить подібного складу злочину.

Стаття 108b КК ФРН [6] передбачає відповідальність за підкуп. Отже, за підкуп відповідає той, хто пропонує, обіцяє або гарантує подарунки чи інші вигоди виборцю за те, що останній не візьме участі в голосуванні або проголосує так, як це зручно особі, що підкупує. Дане діяння карається позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом.

Зазначений склад злочину у цілому відповідає складу злочину, передбаченому у ст. 160 КК України: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи не вчинення будь-яких дій, пов'язаних із безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу (відмова від участі в голосуванні, голосування на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах або відмова від такого голосування, передання виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі) іншій особі) незалежно від фактичного волевиявлення особи та результатів голосування [7].

До досліджуваної категорії діянь примикає підкуп депутатів, передбачений § 108e КК ФРН [6], хоча це діяння й не є злочином проти виборчих прав громадян у прямому сенсі слова. Об'єктивний бік цього злочину полягає у купівлі голосів депутатів і продажу останніми своїх голосів під час проведення голосувань в Європейському Парламенті, німецькому Бундестазі або в народних представництвах німецьких земель, громад або спілок громад.

Цей злочин карається позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом. Частина 2 § 108e дає суду право в разі призначення винному покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців призначати йому додатково поразку в правах (пасивному та активному виборчому праві й у праві займати державні посади).

У зазначеній статті зміст об'єктивного боку злочину зводиться до «купівлі-продажу» голосів депутатів. Утім, у сучасний період зазначена стаття майже не застосовується.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що кримінальне законодавство України, присвячене захисту виборчих прав, в основних своїх елементах узгоджується з кримінальним законодавством ФРН та інших країн далекого зарубіжжя, однак говорити про їх тотожність не можна, оскільки вони діють у різному політико-правовому середовищі, в їх основі лежать різні історично сформовані соціокультурні та правові традиції.

Слід зазначити, що склади злочинів у КК України сформульовано більш детально, ніж у КК ФРН. З одного боку, це допомагає правозастосуванню, але з погляду юридичної техніки – переобтяжує нормативно-правові акти зайвим текстом.

Також варто наголосити, що охорона виборчих та інших політичних прав є порівняно новою галуззю кримінально-правового регулювання, яка тісно пов'язана з існуючою в кожній країні системою не тільки кримінального, а й виборчого законодавства.

Окрім того, ФРН є членом Європейського Союзу, відповідно, законодавство цієї країни піддається істотному впливу регулятивних документів ЄС. Натомість Україна хоча й задекларувала європейський вектор розвитку, але поки що не завжди узгоджує своє законодавство із законодавством ЄС.

Література

1. Загальна декларація прав людини. 1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. 1976. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Конституція України. 1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Das Grundgesetz (GG) ist die Verfassung für die Bundesrepublik Deutschland. 1949. URL : <https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz>.
5. Турищева Н.В. Преступления против избирательных прав и права на участие в референдуме. Краснодар : Юридический центр «Пресс», 2010. 400 с. URL : <https://mybook.ru/author/natalya-turischeva/prestupleniya-protiv-izbiratelnyh-prav-i-prava-na/read/?page=1>.
6. Deutsches Strafgesetzbuch. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.
7. Кримінальний кодекс України. 2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

References

1. (1948) “General declaration of human rights”. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. (1976) “An international pact is about civil and political rights”. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. (1996) “Constitution of Ukraine”. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. (1949) Das Grundgesetz (GG) ist die Verfassung für die Bundesrepublik Deutschland. URL : <https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz>.
5. Turyshcheva, N. V. (2010), *Prestupleniya protiv izbiratelnykh prav I prava na uchastiye v referendum* [Crimes against suffrage and the right to participate in the referendum], Yuridicheskiy tsentr Press, Krasnodar. URL : <https://mybook.ru/author/natalya-turischeva/prestupleniya-protiv-izbiratelnyh-prav-i-prava-na/read/?page=1>.
6. Deutsches Strafgesetzbuch. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.
7. (2001) “Criminal code of Ukraine”. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.